

Región hornej Nitry počas SNP

V prvých hodinách po vyhlásení SNP z 29. na 30. augusta dochádzalo aj na hornej Nitre k vyzbrojovaniu v Zemianskych Kostolnoch, Bošanoch a mimo nej v Topoľčanoch. Bez materiálneho zázemia a zabezpečenia zhora by nebolo ozbrojené povstanie možné. Stredné Slovensko bolo predzásobené potravinami na tri mesiace dopredu. Podobne bolo do skladov pohonných hmôt predisponované množstvo litrov benzínu. Jeden takýto sklad s kapacitou 1,4 miliónov litrov bol aj na území hornej Nitry, v Zemianskych Kostolnoch. Zároveň v spolupráci s riaditeľom Baťových závodov v Baťovanoch sa zabezpečila obuv – 20 000 párov bagandží pre budúce povstanie.

Po vypuknutí povstania bolo dôležité obsadiť hospodárske a administratívne centrá Handlovú a Prievidzu. SNP zaktivizovalo aj partizánske hnutie. Horná Nitra bola zaujímavá nielen zo strategického hľadiska, pretože otvárala cestu na Pohronie a Turiec, ale zároveň tu boli veľké sklady munície a benzínu v Zemianskych Kostolnoch. Úporný bol boj o Baťovany 5. a 6. septembra 1944. Nemci mali väčšie straty. Získali však veľké zásoby materiálu v podobe topánok. Povstalci sa rozhodli na Baťovany zaútočiť a získať ich naspäť. To sa im však nepodarilo, pretože

Povstalci v Balážoch, okres Banská Bystrica

Nemci kombinovali útok aj s bombardovaním pozícií povstalcov a dostali sa až do Oslian. Schyľovalo sa k najdôležitejšej zrážke bojov na hornej Nitre, k boju o Prievidzu. Nemci zaútočili večer a ešte pred zotmením dosiahli okraj Prievidze a Bojníc. Obsadením Bojníc sa Prievidza z obrany vypustila. Obsadenie Prievidze bolo veľkým taktickým víťazstvom Nemcov. Otvárala sa im cesta na Pohronie a Turiec. Nemecké jednotky sa po obsadení Prievidze tlačili nielen na Handlovú, ale aj Nitrianske Pravno. Aby sa odpútal tlak Nemcov na Turiec, bol zorganizovaný protiútok 18. septembra na stratené mesto Prievidzu. Celý útok sa však skončil nezdarom, hoci povstalci sa dostali až k Bojniciam. Tlak v Turci sa prejavil už 20. septembra. Nitrianske Pravno sa nedalo udržať a dobytý bol aj Vyšehrad. Keď Nemci prenikli do Turca, veliteľstvo čs. armády ho rozhodlo vyprázdniť a jednotky dostali rozkaz ustúpiť. Zvrat v Turci mal za následok zmenu situácie v priestore Prievidza – Handlová. Tento smer bol vypustený z obrany a nič nebránilo Nemcom v obsadení Handlovej. Padla najdôležitejšia uhoľná oblasť Slovenska so všetkými ťažobnými zariadeniami. Ešte koncom septembra uskutočnili nemecké jednotky tlak na Žiar nad Hronom. Došlo k prudkým bojom v priestore Janovej Lehoty. Napriek rozporom, ťažkostiam i negatívnym stránkam povstalecká etapa odboja na hornej Nitre bola súčasťou celonárodného povstania a bola prínosom k jeho celkovým výsledkom.

Postupná okupácia povstaleckého územia hornej Nitry nemeckou armádou prinútila povstalcov viesť ďalší boj v tyle nepriateľa partizánskym spôsobom. Keby sa nebola rozvinula po príchode sovietskych veliteľov a partizánov diverzná partizánska činnosť, Nemecko by nemalo ešte vtedy dôvod zasahovať intervenciou. Partizáni páchali násilie na zajatých či zadržaných osobách. Práve partizánske akcie totiž neskôr poskytli Nemcom zámienku na masové represálie. Vlna represálií a zatýkaní na hornej Nitre vyvrcholila po príchode gestapa a nemeckého vojenského poľného súdu. Bojnický zámok bol obsadený oddielmi SS. Nemecké vojenské veliteľstvo sídlilo v budove gymnázia a nemecká poľná nemocnica v meštianskej škole. V budove Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi bolo sídlo gestapa, kde bolo v priebehu 14. septembra 1944 – 3. apríla 1945 väznených a umučených mnoho povstalcov.

Je zaujímavé, že Prievdza sa v priebehu februára a marca 1945 stala cieľom bombových útokov sovietskeho letectva. Dalo by sa to pochopiť ako prípravu na oslobodzovaciu ofenzívu. Na hornej Nitre pôsobili rôzne partizánske skupiny, oddiely a brigády: Hornonitrianska partizánska brigáda, ktorej jadro tvoril oddiel Vtáčnik, jemu podliehali oddiely Major, Dolné Vestenice a Thälmann, partizánska brigáda Jána Žišku, partizánska brigáda A. A. Martynova a partizánsky oddiel Slovan Ráztočno. Oddiely uskutočňovali väčšinou prepady a deštrukčné akcie. Partizánske akcie trvali až do príchodu sovietskej armády na hornú Nitru v apríli 1945.

Po skončení bojov a obnovení ČSR nasledovala mierová epocha. Všetci civilní obyvatelia boli vyzvaní na odovzdanie zbraní a boli vyvesené československé a červené zástavy. Vytvárali sa revolučné miestne národné výbory, ktoré organizovali život na už oslobodenom území.

Otázka: Vymenuj aspoň tri partizánske brigády pôsobiace na hornej Nitre?

Spracovala: Anna Čechová

© Hornonitrianske múzeum v Prievdži, Prievdza 2015